

Türk-Çin İlişkileri: Sorun ve İmkan Alanları

Çağdaş Üngör¹

Türkiye ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında resmi diplomatik ilişkiler 1971 yılında tesis edilmiş olmasına rağmen iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler 1990'lı yıllara kadar ivme kazanmamıştır. Bu dönem Çin'de 1978 yılında başlatılan dışa açılma reformlarının meyvelerini verdiği ve ülkenin istikrarlı bir şekilde sürdürdüğü iki haneli büyümenin dünya çapında ilgi uyandırdığı yıllara denk düşüyordu. Çin'deki ihracat odaklı büyüme küreselleşme döneminde ülkenin Türkiye ile olan ticari ilişkilerine birebir yansımış; 2000 yılında 1 milyar Dolar civarında olan ticaret hacmi 2016 yılı itibariyle 28 milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır. Öte yandan, ikili ticaret hacminde uzun yıllardır giderilemeyen dengesizlik Türkiye açısından yapısal bir sorun haline aldı. Siyasi açıdan bakıldığında, Çin-Türkiye ilişkilerinde çalkantı yaratan en önemli konunun Çin'in Xinjiang Özerk Bölgesi'nde yaşayan Uygur Türkleri'ne yapılan baskılar olduğu görülmektedir. Ancak bahsedilen iki sorun alanı da Çin-Türkiye ilişkilerinin gidişatında belirleyici değildir.

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Asya-Pasifik bölgesine bakışın ve Çin politikasının pragmatizm ekseninde şekillendiği söylenebilir. Ticaret hacmindeki dengesizlik ve Uygur sorunu gibi konular ilişkileri dönemsel olarak olumsuz etkilese de, uzun vadeli ve baskın olan eğilim Türkiye'nin Çin'i bir rakip ya da düşman olarak değil bir ortak gibi görme eğilimidir. 2010 yılında Çin ve Türkiye arasında imzalanan "stratejik ortaklık" belgesi, içeriği ve sonuçları itibariyle belirsiz kalmış da olsa, bu bakışı yansıtmaktadır. 2000'li yıllarda Çin ve Türkiye'de dış politika hedefleri, iki ülkenin de uluslararası sistemdeki karar-alma süreçlerinin demokratikleşmesi talebi açısından benzeşiyor. AKP döneminde Türkiye'nin Çin'le yakınlaşma stratejisi, Batıyı siyasi açıdan dengeleme arzusuyla da yakından ilişkili olmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğinin Avrupa Birliği'ne alternatif olarak teklif edilmesi bunun en belirgin örneklerinden biridir. Türkiye'nin Çin'den yatırım çekme ve teknoloji transferi yapma arzusu, "Tek Kuşak, Tek Yol" projesinin Türkiye'ye sunacağı altyapı imkanları vb. ekonomik gerekçeler de bu pragmatik yakınlaşmanın diğer sac ayaklarıdır. Aşağıda Çin Halk Cumhuriyeti'yle

---

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Anadolu Hisarı-Beykoz İstanbul.

ilişkilerdeki sorun ve imkan alanlarını ele aldıktan sonra, birtakım öneriler sunacağım.

Sorun Alanları

21. yüzyılda Çin'in küresel ekonomiden aldığı payın artması ülkenin ihraç mallarını dünyanın en ücra pazarlarına kadar taşımış durumdadır. Bu eğilim tek başına olumsuz olarak değerlendirilemez, zira “ucuz” Çin malları dünya çapında yoksul kesimlerin alım gücünü arttırdı; hatta birçok iktisatçıya göre ülke ekonomileri üzerinde enflasyonu düşüren bir rol oynadı. Öte yandan Çin'in ekonomik yükselişi benzer pazarlarda, benzer ürünlerle faaliyet gösteren ülkeler için rekabet unsurunu fazlasıyla arttıran bir unsur oldu. Türkiye de bu ülkelerden biri. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne dahil olduğu 2001 yılından beri Türk şirketleri dış pazarlarda Çin'le rekabet etmekte güçlük çekiyor.

Çin 2013 yılında Almanya'yı geride bırakarak Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülke konumuna gelmişti. TÜİK verilerine göre Türkiye 2016 yılında Çin'den 25,4 Milyar Dolarlık mal satın alırken, bu ülkeye sadece 2,4 Milyar Dolarlık ihracat yapabilmıştır. Bu ticaret açığı, Türkiye'nin cari bütçesi üzerinde giderek daha olumsuz bir rol oynamasına rağmen, son yıllarda resmi makamlar tarafından bir sorun olarak vurgulanmamaktadır. Neredeyse otuz yıldır Türkiye aleyhine büyüyen dengesizliğin kalıcı olduğuna hükmeden Türk resmi makamları, alternatif bir çözüm olarak Çin'den yatırım çekme stratejisini uygulamaya koydu². Bu yeni stratejinin Türkiye'nin iktisadi anlamda Çin'e karşı görece güçsüz konumunu ne kadar değiştirebileceği ise belirsizdir.

Siyasi açıdan Türk-Çin ilişkilerine yön veren en önemli konu şüphesiz ki Çin'in Xinjiang özerk bölgesinde (Türkiye'de genel kabul gören ama Çin'de tepki çeken adıyla “Doğu Türkistan”) yaşayan Müslüman Uygurlara yapılan baskılardır. 1990'lardan bu yana birçok krize yol açan bu konunun Türkiye tarafından gündeme getirilmesi Çinli makamlar tarafından “iç işlerine müdahale” ya da “ayrılıkçı hareketlere destek” olarak algılandı. Türk kamuoyu ise Uygur halkını gerek İslami hassasiyetler, gerekse etnik kimlik/soydaşlık perspektifinden görmektedir ve Çin-karşıtı bir yönetime sahiptir.

---

² Nurullah Gür, “Çin ile Ekonomik İlişkileri Güçlendirme Fırsatı”, SETA, 20 Mayıs 2017. <https://www.setav.org/cin-ile-ekonomik-iliskileri-guclendirme-firsati/>

Xinjiang'da 2009 yılında Han Çinlileri ve Uygur toplulukları arasında yaşanan gerilim Türkiye'de infiale yol açmış ve dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan gelişmeleri “adeta soykırım” olarak nitelendirmişti³. Ancak bu krizin çok kısa bir süre içinde bertaraf edilmiş olması, Türkiye'nin Uygur meselesinde diplomatik ağırlığının olmadığı kanısını güçlendirmiş oldu. Oysa Türkiye'nin konumu bu sorunun uluslararası platformlarda duyurulması açısından önemli. Burada, Xinjiang bölgesindeki gelişmelerin Türkiye'de kurumsal (medya, akademi, sivil toplum vs.) mekanizmalar aracılığıyla takip edilmeyip gündeme aniden, çoğunlukla sosyal medya platformlarında girmesinin de önemli bir eksiklik olduğunu söylemek gerekiyor. Sansasyonel ve sloganvari haberlerle gündeme gelen Uygur meselesi en son 2015 yılında İstanbul'da sokak gösterilerine yol açmıştı. Koreli bir turistin Çinli zannedilerek dövülmesi olayından sonra Çin Halk Cumhuriyeti Türk vatandaşlarının Çin'e turistik seyahatini tamamen engellemiş ve ticari vize almayı zorlaştırmıştır⁴.

Çin-karşıtlığının bu türden tezahürleri, Türkiye'nin Uygur sorununda uzun vadeli ve yapısal iyileştirmeler talep etmesini de zora sokar niteliktedir. Bilindiği üzere, Soğuk Savaş yıllarında zıt kutuplarda yer alan Türkiye ve Çin arasında siyasi işbirliği imkanı yoktu. Bu dönemde Türk resmi makamları “Kızıl Çin”i dünyanın geri kalanına devrim ihraç eden tehlikeli bir ülke olarak görüyordu. Bugün Türkiye'de farklı kesimlerin paylaştığı olumsuz Çin algısı⁵, sadece Uygur sorunuyla değil, popüler tarih anlatısıyla da (Çin'in Orta Asya'da etkin olan Türk kavimleriyle düşmanlık ilişkisi, Kore Savaşı vs.) ilişkilidir. 1970'li yılların başında iki ülke arasında resmi ilişkiler tesis edilmiş olsa da Çin'in “uzak”, “tuhaf” ve “farklı” olduğu algısı Türkiye'de baki kalmıştır. Bu olumsuz kültürel algının Türk şirketlerinin Çin'de ekonomik varlık göstermesinin önünde bir engel teşkil edip etmediği, Türk medyasında Çin'le ilgili haberleri “egzotik ve gerçekdışı” temalara hapsetmesi, üzerinde durulması gereken sorulardır. Belki de en önemlisi, Türkiye'deki Çin karşıtlığının bu ülkedeki anti-demokratik rejim tipine yönelik olmaması; tekil, kültürel ve kimi zaman da gerçekdışı temalar üzerinden sürdürülmesidir.

---

³ “Erdoğan: Adeta Soykırım”, NTV 10 Temmuz 2009. https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-adeta-soykirim,2UesmxIx4ECeP6Z_1EC88Q

⁴ “Çin Türklere vizeleri zorlaştırdı”, Dünya, 4 Şubat 2014. <https://www.dunya.com/dunya/cin-turklere-vizeleri-zorlastirdi-haberi-306504>

⁵ PEW Araştırma Şirketi'nin yaptığı kamuoyu yoklamasına bakıldığında, Çin'in Türk halkı nezdinde oldukça olumsuz bir imaja sahip olduğu görülüyor. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/10/31/the-turkish-people-dont-look-favorably-upon-the-u-s-or-any-other-country-really/>

İmkan Alanları

AKP hükümetleri döneminde Türkiye'nin dış politika önceliği ülkeyi bölgesel (hatta bazı görüşlere göre küresel) bir güç olarak yeniden konumlandırmaktı. Bu politikanın ne kadar başarılı olduğu ayrı bir yazıda ele alınacak kadar uzun bir konudur. Ancak bu hedefin kendisi Türkiye'yi Çin'e benzer bir şekilde, Batıyı dengeleme amacı güden; uluslararası sistemde karar-alma mekanizmalarına dahil olma talebini dillendiren bir ülke konumuna getirdi. Çin'in gelişmekte olan ülkelere yönelik tutumu ve giderek yatırım ihraç eden bir ülke konumuna gelmesi de Çin ve Türkiye arasındaki işbirliği alanını genişletmiştir. Nitekim 2010 yılında iki ülke arasında imzalanan "stratejik işbirliği" anlaşması, ilişkilerin çok boyutlu olarak geliştirilmesini hedefliyordu.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda değişen Çin politikası, bir anlamda Çin'in hem Asya-Pasifik bölgesinde, hem de küresel ölçekteki yükselişinin kaçınılmaz bir sonucuydu. Gerçi Türkiye'nin, dünyanın iki numaralı ekonomisi olan Çin'in dünyada yol açacağı makro siyasi ve iktisadi dönüşümlere nasıl uyum sağlayacağı/bunun sonuçlarıyla nasıl başedeceği henüz cevabını tam olarak bulmuş bir soru değildir. Ancak şurası kesin ki, AKP hükümetleri Çin ile işbirliği alanlarını olası çatışma alanlarından daha fazla vurguladı. Burada 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra Çin resmi makamlarının AKP hükümetine destek vermiş olmasının da Türkiye'deki Avrasyacı yönelim açısından "sembolik" anlamının büyük olduğunu belirtmek gerekir. Elbette, Türkiye'nin Batıyla olan ilişkilerinin zora girmesi; AB'ye tam üyelik perspektifinin kaybedilmesi; Amerika Birleşik Devletleri ile Suriye'de düşülen görüş ayrılıkları da Çin'e bakışı etkiledi. Bu genel siyasi iklimin ön plana çıkarttığı "imkan" alanlarının Türkiye için somut dış politika kazanımlarına dönüşüp dönüşmeyeceği ise ucu açık bir sorudur.

Öte yandan Çin'in sadece Türkiye'ye değil, Avrasya coğrafyasında yer alan 60'ın üzerinde ülkeye sunmayı planladığı altyapı desteği ekonomik getiriler açısından daha net bir çerçeve sunuyor. 2013'de Xi Jinping'in gündeme getirdiği ve "Çin'in Marshall Planı" adıyla da anılan "Tek Kuşak, Tek Yol" projesi Asya ve Avrupa'yı yeni ulaşım ve taşımacılık ağlarıyla, karadan ve denizden bağlamayı vaat ediyor. Resmi makamlar Türkiye'nin bu anlamda merkezi bir konumda olduğunu; Çinli şirketlerin

hızlı tren, liman ve diğer altyapı projelerine ev sahipliği yapmak için istekli olduğunu vurguluyor.⁶

Son olarak, Türkiye'nin Çin ile ilişkilerinde önemli bir ortaklık/işbirliği alanı olarak gördüğü teknoloji transferinden de bahsetmemiz gerekir. Özellikle askeri teknoloji alanındaki işbirliği, AKP Hükümetleri açısından sadece pratik değil, ideolojik gerekçeleri de olan bir imkan alanı yarattı. Türkiye'nin güvenlik alanında Batıyı dengeleme, Avrupa ve Amerika'ya olan bağımlılığı azaltma düşüncesi 1990'lardan beri Çin'i teknoloji transferi alanında önemli bir aktör kıldı. Bu anlamda, en güncel örnek, Türkiye'de 2013 yılında açılan 3,4 milyar Dolarlık hava savunma sistemi ihalesini Çin Halk Cumhuriyeti'nden CPMIEC adlı şirketin kazanmasıydı. Ancak bu ihalenin Türkiye'nin NATO müttefiklerinden gelen eleştiriler de dikkate alınarak 2015 yılında iptal edilmesi Çin'le bu alanda yapılacak işbirliğinin Türkiye'nin makro dış politika öncelikleri değişmeden mümkün olmayacağı izlenimini doğurdu.

Elbette teknoloji transferi sadece askeri alanla kısıtlı değil. Çin Halk Cumhuriyeti'nde son yıllarda görülen ekonomik yavaşlama, rejimi iç tüketimin daha fazla ağırlık kazanacağı yeni bir ekonomik modele geçmeye sevketti. Bu yeni modelin önemli sac ayakları arasında katma değeri yüksek, ileri teknoloji ürünleri, kaliteli insan kaynağı ve inovasyon var. 2017 yılında Küresel İnovasyon Endeksi'nde Çin'in 22. sırada, Türkiye'nin ise 43. sırada yer alması iki ülkenin uzun vadeli ekonomik gelişmeleri açısından izlenmesi gereken bir eğilim. Önerimiz, Çin ile teknoloji alanında girilecek işbirliğinin 21. Yüzyılı şekillendirecek olan dijital, genetik ve elektronik alanlarında sürdürülmesidir. "4. Endüstri Devrimi" kapsamına giren bu heterojen alanda Çin'de ciddi gelişmeler olduğu bir gerçek. Buradaki işbirliği olanaklarının ise sadece resmi makamlar tarafından takip edilmesi mümkün değil. Dolayısıyla teknoloji gündemini gayrı-resmi platformlarda, medya, özel sektör ve akademik kurumlar aracılığıyla, çok öznel ve çok boyutlu olarak izlemek gerekiyor.

Öneriler

Gelecek yıllarda Türkiye'nin Çin'e bakışı kendi dış politika değerleri ve Doğu-Batı eksenindeki kimlik/aidiyet tartışmaları ekseninde şekillenecek. Nitekim AKP dönemini ifade eden 2002-2017 aralığında bile Türkiye'nin birbirinden çok farklı dış politika yönelimleri oldu. İktidarının ilk yıllarında önceliği Avrupa Birliği'ne tam

---

⁶ Mehmet Çelik, "Modern silk road project to set ground for stronger Turkey, China political ties", *Daily Sabah*, 24 Haziran 2017. <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/06/25/modern-silk-road-project-to-set-ground-for-stronger-turkey-china-political-ties>

üyelik olan AKP dış politikası daha sonra “çok-boyutlu” (Batıya alternatif üretecek ya da onu dengeleyecek) bir yönetime; son yıllarda ise Batıyla mesafesini iyice arttırmış olan Avrasyacı bir eksene girdi. Oysa yakın geçmişteki siyasi krizler hatırlandığında, Çin’in Türkiye için kalıcı bir ortak, uzun vadeli bir müttefik olarak görülmesi teklifine temkinle yaklaşmak gerekir. Bosna-Hersek ve Kosova örnekleri Türkiye’nin bazı durumlarda (örneğin, soykırım ihtimali belirlediğinde ya da Müslüman coğrafyaları etkileyen durumlarda) “insani müdahale” kavramına sıcak baktığını göstermiştir. Çin ise “iç işlerine karışmama” ve “toprak bütünlüğüne saygı” gibi değerleri, adeta bir “Batı kandırmacısı” olarak gördüğü başka ilkelerin (insan hakları, uluslararası dayanışma vb.) üzerinde tutmaktadır. Dolayısıyla hangi değer dizisinin kriz durumlarında (en yakın örneği Suriye) nasıl bir sonuç verdiği, Türkiye’de siyasi ve etik açıdan tartışılması gereken bir konudur.

Siyasi değerler ortaklaşması hususunda bir diğer sorun, AB’ye alternatif olarak gösterilen Şangay İşbirliği Örgütü’ne (ŞİÖ) tam üyelik konusudur. ŞİÖ’nün kendi içindeki ekonomik entegrasyonun zayıf olması bir yana, bu örgüte üye ülkelerin uymak zorunda olduğu “zorla sınır dışı etme” gibi pratiklerin Türkiye’nin kendi yasal mevzuatı ve imzacısı olduğu uluslararası anlaşmalar ile tezat arz ettiği görülmektedir. Ortak güvenlik boyutuyla da henüz sınanmamış bir örgüt olan ŞİÖ’nün Türkiye için ne vaat ettiği net değildir.

Dış politika değerleri ve kimlik tartışmaları bir yana bırakılırsa, Türk karar-alıcıları etkileyen (ve muhtemelen baskılayan) bir diğer faktör Çin’in 2000’li yıllarda siyasi ve ekonomik bir dünya gücü olarak yadsınamaz bir konuma ulaşmış olmasıdır. Bu anlamda Türkiye’nin Çin’e bakışı belli bir esnekliği yansıtmak zorundadır; çünkü kabiliyetler açısından iki ülke arasında giderek büyüyen bir asimetri oluşmuştur. Türkiye Çin’den yatırım, teknoloji ve turist çekme arzusunda olduğu için Çin’le ilişkilerin sürekli ve kalıcı bir platforma oturtulması ve çok-boyutlu olarak geliştirilmesi kaçınılmazdır. Burada kast edilen, resmi delegasyon ziyaretleri ve ülke liderlerini kısa süre için biraraya getiren zirveler değil, sabit ve kurumsal diyalog mekanizmalarıdır. ABD’nin ve Avrupa Birliği’nin son on yıldır Çin ile müzakereler için kullandığı stratejik ortaklık platformları bir örnek teşkil edebilir.

Son olarak, Çin’in yükselişinin Türkiye’nin Uygur sorunuyla ilgili görüş beyan etme imkanını daralttığı; bu hak ve özgürlükler sorununu uluslararası platformlara taşımamasını güçleştirdiği açıktır. Çin’in uluslararası siyasetin yeni kurallarını yazma imkanı bulacağı yakın bir gelecekte Türkiye’nin ve demokratik dünyanın bu türden

başka hangi kısıtlamaları göğüslemek zorunda kalacağı, üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken bir konudur.

***